

Αθήνα 25 Ιουνίου – 9 Σεπτεμβρίου 2012

ιστορίες για
το φως
στο Μουσείο της
Ακρόπολης

Μια παράλληλη δράση με την έκθεση
«μια ιστορία από φως, στο φως»
που παρουσιάζεται στην
«Τεχνόπολις» του Δήμου Αθηναίων

Όπως βγαίνει το βρέφος από το σκοτάδι της μήτρας στο φως έτσι πίστευαν οι αρχαίοι ότι γεννήθηκε ο κόσμος από το τρομερό χάος και την άγρια νύχτα και βρέθηκε στο φως της ημέρας. Η νύχτα και η ημέρα, μάνα και κόρη ζούσαν λείε σε μια σπηλιά που τη σκέπαζαν πυκνά σύννεφα στα δυτικά, στην άκρη του ωκεανού. Ποτέ όμως δεν συναντούσε η μια την άλλη. Η ημέρα με το φως του ήλιου ρύθμιζε όλα τα ανθρώπινα πράγματα. Η νύχτα που τη διαδεχόταν ξεκούραζε με το ποτό του ύπνου τον κουρασμένο άνθρωπο αλλά συγχρόνως τον απειλούσε με το θάνατο.

Οι αρχαίοι θεοί ήταν χωρισμένοι κι αυτοί στα δύο. Στους θεούς του φωτεινού Ολύμπου και στους γίγαντες, τους γιούς της σκοτεινής Γης. Στη γιγαντομαχία παίχτηκε το μέλλον των θεών. Αναμφισβήτητοι νικητές στη μάχη ήταν οι θεοί του φωτός. Πρωταγωνιστικό ρόλο στον αγώνα έπαιξε η Αθηνά που κέρδισε τον τίτλο της Νίκης. Στη γιγαντομαχία οι Αθηναίοι έβλεπαν τον δικό τους ρόλο ανάλογο με εκείνο των Ολυμπίων θεών με αντίπαλο τους σκοτεινούς βαρβάρους. Η γιγαντομαχία ήταν αγαπημένο θέμα στα μνημεία της Ακρόπολης. Εμφανίζεται σε αγγεία του 6ου αι. π.Χ., στο αέτωμα του 'αρχαίου ναού', στις μετόπες της ανατολικής πλευράς του Παρθενώνα και στο εσωτερικό της ασπίδας του χρυσελεφάντινου αγάλματος της Αθηνάς Παρθένου. Ακόμη ήταν υφασμένη στον περίφημο μάλλινο πέπλο που προοριζόταν για το πανάρχαιο ξύλινο άγαλμα της Αθηνάς Πολιάδος στο εσωτερικό του σπηλαίου, στο Ερέχθειο. Μπροστά στο άγαλμα που έλεγαν ότι είχε πέσει από τον ουρανό έκαιγε το ανέσπερο φως ενός χρυσού πολύφωτου λύχνου, που ήταν λαμπρό δημιούργημα του περίφημου Καλλιμάχου. Ένας τεράστιος χάλκινος φοίνικας από πάνω μάζευε τον καπνό και τον έβγαζε έξω από το χώρο με σωλήνα που διέσχιζε τη στέγη. Το άγαλμα της Αθηνάς από ξύλο ελιάς και ο χρυσός λύχνος που δεν έσβηνε ποτέ είχαν γίνει σύμβολο της αθηναϊκής πολιτείας για πολλούς αιώνες.

Το Μουσείο της Ακρόπολης αφηγείται στους επισκέπτες του μερικές από τις δικές του ιδιαίτερες ιστορίες για το φως και χαιρέται που η 'Τεχνόπολις' παρουσιάζει παράλληλα με πλούσια εκθέματα μια ιστορία για φως από την αρχαιότητα έως σήμερα.

Δημήτριος Παντερμαλής

Πρόεδρος του Μουσείου Ακρόπολης

Φυσικό φως

Ήλιος - Σελήνη

Από τότε που ο άνθρωπος συνειδητοποίησε τον εαυτό του προσπάθησε να κατανοήσει τη φύση και τα φαινόμενά της, που τόσο επηρέαζαν τη ζωή του. Και έτσι άρχισε να πλάθει τους θεούς του. Με έκπληξη, θαυμασμό και δέος παρακολουθούσε το φως να διαδέχεται το σκοτάδι, τη νύχτα να ακολουθεί τη μέρα. Στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει τον αέναο κύκλο δημιούργησε τον θεό Ήλιο, την προσωποποίηση του ηλιακού φωτός, καθώς και τις αδελφές του Σελήνη και Ηώς, θεές του φεγγαριού και της αυγής αντίστοιχα.

Αρχικά ο Ήλιος ήταν ο κυρίαρχος του ουρανού, αυτός που από ψηλά «επιβλέπει και ακούει τα πάντα» (Ομήρου *Οδύσσεια* λ, 109). Ήταν αυτός που έδινε ζωή και σε μεγάλο βαθμό ρύθμιζε τη μοίρα των ανθρώπων. Όταν στις αρχές των ιστορικών χρόνων το ελληνικό Πάνθεο πήρε την τελική μορφή του - με δώδεκα κύριους θεούς που κατοικούσαν στον Όλυμπο - πολλά χαρακτηριστικά του Ήλιου και της Σελήνης μεταβιβάστηκαν σε άλλους θεούς: του Ήλιου στον Δία και τον Απόλλωνα, της Σελήνης στην Άρτεμη και την Εκάτη. Ωστόσο οι πρωταρχικοί θεοί του φωτός δεν ξεχάστηκαν. Εξακολούθησαν να υπάρχουν στη σκιά των θεών του Ολύμπου και να απολαμβάνουν το σεβασμό των ανθρώπων, όπως του φιλοσόφου Σωκράτη που κάθε πρωί χαιρετούσε με ευλάβεια τον ανατέλλοντα Ήλιο (Πλάτωνος, *Συμπόσιον*, 220 δ).

Εικ. 1:

Ο θεός Ήλιος

Οι Έλληνες της κλασικής εποχής (5ος – 4ος αι. π.Χ.) φαντάζονταν τον Ήλιο σαν έναν νέο ντυμένο με ρούχα φτιαγμένα από φως και αστραφτερό φωτοστέφανο στο κεφάλι, να οδηγεί στον ουρανό το πύρινο άρμα του, που το έσερναν τέσσερα φτερωτά άλογα. Τον έβλεπαν κάθε πρωί να αναδύεται από τη μια μεριά του Ωκεανού, του «κυκλικού ρεύματος στο οποίο συναντώνται γη και ουρανός» (Ομήρου *Ιλιάς* ξ, 201, 246), να υψώνεται στο κέντρο του ουράνιου θόλου και από εκεί να βυθίζεται στην άλλη άκρη του Ωκεανού, παραδίνοντας τον κόσμο στη Σελήνη, που μόλις ξεκινούσε το δικό της φωτεινό ταξίδι.

Εικ. 3:
Άλογα Ήλιου

Οι θεοί του φωτός εμφανίζονται πολλές φορές στον Παρθενώνα, τον λαμπρότερο από τους ναούς που οι Αθηναίοι αφιέρωσαν στην προστάτιδα θεά τους Αθηνά. Στο ανατολικό αέτωμα απεικονίζεται η γέννηση της θεάς. Από τις αρχαίες πηγές (Παυσανίας, *Αττικά* I, 24, 5) και τα θραύσματα των κατακερματισμένων γλυπτών μπορούμε να αναπαραστήσουμε σε μεγάλο βαθμό τη σκηνή. Η Αθηνά μόλις έχει ξεπηδήσει πάνοπλη από το κεφάλι του

Εικ. 2: Αναπαράσταση ανατολικού αετώματος, 3ος όροφος, αίθριο Αίθουσας Παρθενώνα

πατέρα της Δία μπροστά στα έκπληκτα μάτια των θεών του Ολύμπου που παρακολουθούν τη θεική γέννηση όρθιοι, καθιστοί ή ξαπλωμένοι. Το άρμα του Ήλιου που αναδύεται από τα νερά του Ωκεανού και της Σελήνης που βυθίζεται στην άλλη άκρη κλείνουν τις δύο γωνίες του αετώματος και προσδιορίζουν τη γέννηση της θεάς: τα χαράματα της 28ης του μηνός *Εκατομβαιώνος* (γύρω στα μέσα Αυγούστου).

Εικ. 4:
Άλογα Σελήνης

Ο Ήλιος εικονίζεται και πάλι στην ανατολική πλευρά του Παρθενώνα, αυτή τη φορά στη μετόπη 14. Το τέθριππό του μόλις έχει αναδυθεί από τη θάλασσα, όπως δείχνουν τα ψάρια που αναπηδούν ανάμεσα στους τροχούς του άρματος και το νεροπούλι κάτω από τα πόδια των αλόγων. Είναι η εικόνα με την οποία ολοκληρώνεται η αφήγηση της μυθικής *Γιγαντομαχίας*, που αναπτύσσεται στις ανατολικές μετόπες του μεγάλου ναού. Η Γιγαντομαχία ήταν ο αγώνας των θεών του Ολύμπου ενάντια στους Γίγαντες, τα τρομερά παιδιά της Γης και του Ουρανού τα οποία επιχειρήσαν να καταλάβουν την εξουσία και να ανατρέψουν την τάξη του κόσμου. Στη νικηφόρα για τους Ολύμπιους θεούς μάχη συνέβαλαν ο Ήλιος και οι αδελφές του, καθώς καθυστέρησαν τον κύκλο τους για να προφτάσει ο Δίας να κόψει πρώτος το βοτάνι που έψαχνε η Γη για να κάνει τα παιδιά της άτρωτα (Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη* Α 6, 1).

Εικ. 5:
Σχεδιαστική αποκατά-
σταση μετόπης 14

Εικ. 6:
Ανατολική μετόπη 14

Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πάντα ανεκτικοί και ανοιχτοί σε νέες θρησκείες. Η ίδρυση στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. των μεγάλων ελληνοιστικών βασιλείων ευνόησε τη συμβίωση πολλών λαών, την εξάπλωση των ανατολικών λατρειών και τον θρησκευτικό συγκρητισμό, δηλαδή την συνένωση διαφόρων θεοτήτων σε νέες. Ο Ήλιος συγχωνεύτηκε με τον Δία, τον Διόνυσο και τους ανατολικούς Όσιρι, Σάραπη και Μίθρα. Στο εξής και μέχρι το τέλος του αρχαίου κόσμου θα λατρευτεί ως Κοσμοκράτορας, *πάντων πατήρ και ύψιστος*, με τον οποίο μάλιστα οι ηγεμόνες συνήθιζαν να ταυτίζουν τον εαυτό τους.

Ως Κοσμοκράτορας εικονίζεται ο Ήλιος και πάνω στη μαρμάρινη σφαίρα του Μουσείου της Ακρόπολης. Η σφαίρα χρονολογείται στον 2ο / 3ο αι. μ.Χ., εποχή που οι φιλοσοφικές αναζητήσεις είχαν αρχίσει να στρέφονται στο μυστικισμό και τη μαγεία. Ο Ήλιος παριστάνεται πλέον ως ώριμος άνδρας, καθιστός σε θρόνο κάτω από αψίδα ως απόλυτος άρχοντας του σύμπαντος, κυρίαρχος της ουράνιας σφαίρας πάνω στην οποία εικονίζεται. Στο ένα χέρι κρατά μαστίγιο, στο άλλο τρεις αναμμένους πυρσούς, το *τριπλό πυρ* από το οποίο εξαρτιόταν η σωτηρία της ανθρώπινης ψυχής. Οι σκύλοι στα πόδια του συμβολίζουν τους αστερισμούς του Κυνός: αυτός με το φωτιστέφανο τον Σείριο, ο άλλος τον Προκύωνα. Η παρουσία τους φαίνεται ότι σηματοδοτεί τον κατ' εξοχήν χρόνο κυριαρχίας του θεού, δηλαδή τους καυτούς μήνες Ιούλιο-Αύγουστο.

Εικ. 7:

Μαγική σφαίρα (EM 2260)

2ος / 3ος αι. μ.Χ.

1ος όροφος, βόρεια πτέρυγα

Η μαρμάρινη σφαίρα θεωρείται μαγικό αντικείμενο που σχετίζεται με τη λατρεία του Ήλιου. Εκτός από την απεικόνιση του ίδιου του θεού, ολόκληρη η επιφάνειά της καλύπτεται από αστρικά, μαγικά, αλχημιστικά και γεωμετρικά σύμβολα, αλληγορικές παραστάσεις ζώων (λιοντάρι, φίδι), αριθμούς και ακατανόητες επιγραφές, πιθανότατα επικλήσεις στον Ήλιο. Μόνο μια λέξη, χαραγμένη σε έναν από τους πέντε τεμνόμενους κύκλους, διαβάζεται: ΑΙΘΗΡ, το πρώτο από τα πέντε στοιχεία της φύσης (αιθέρας, γη, νερό, αέρας, φωτιά). Η μαρμάρινη σφαίρα βρέθηκε το 1866 στο θέατρο του Διονύσου, θαμμένη ίσως από τον κάτοχό της σε κάποια μαγική ιεροτελεστία, που θα μπορούσε να του εξασφαλίσει την αθλητική ή θεατρική νίκη.

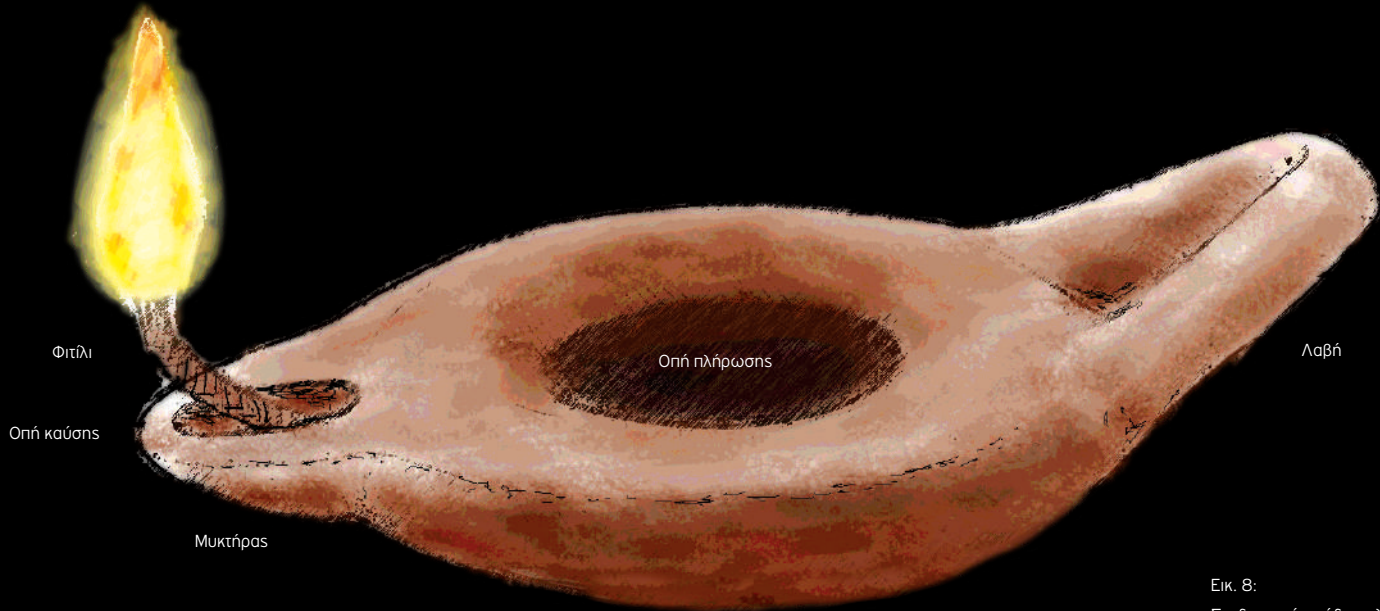
Τεχνητό φως

A. λυχνάρια

Ο αρχαίος άνθρωπος για να συνεχίζει τις δραστηριότητές του όταν έπεφτε το σκοτάδι, αλλά και για να διώχνει τους φόβους που του γεννούσε, κατέφυγε στη δύναμη της φωτιάς: εστίες, λυχνάρια, δάδες και κεριά ήταν τα μέσα που χρησιμοποίησε για να φωτίσει τις νύχτες του.

Τα πιο διαδεδομένα μέσα φωτισμού ήταν τα λυχνάρια. Κατασκευασμένα σε διάφορα σχήματα, μεγέθη και υλικά φώτιζαν σπίτια, καταστήματα, εργαστήρια και δημόσιους χώρους. Ήταν απαραίτητα στις θρησκευτικές γιορτές, τις νυχτερινές ιεροτελεστίες και τις νεκρικές τελετές ενώ αποτελούσαν συχνά αφιερώματα σε τάφους θνητών και σε ιερά θεών.

Στην απλούστερη αλλά και συνθηδέστερη μορφή τους ήταν κλειστά πήλινα δοχεία, με ή χωρίς λαβή και με μεγαλύτερο ή μικρότερο άνοιγμα στο πάνω μέρος (*οπή πλήρωσης*), από το οποίο διοχετευόταν στο εσωτερικό η καύσιμη ύλη, συνήθως ελαιόλαδο. Στη μια πλευρά των λυχναριών διαμορφωνόταν διάτρητη προεξοχή (*μύξα, μυκτήρας*) με μικρή οπή στην άκρη (*οπή καύσης*) μέσα από την οποία περνούσε το φυτόλι (*θρυαλλίς*). Κατά τη διάρκεια της καύσης το φυτόλι αναρροφούσε το λάδι και με την παροχή οξυγόνου από τον αέρα διατηρούσε τη φλόγα. Το φυτόλι φτιαχνόταν από λινάρι, κάνναβη ή άλλες φυτικές ίνες, καιγόταν αργά και εξασφάλιζε διάρκεια στο φωτισμό.

Εικ. 8:
Σχεδιαστική απόδοση λυχναριού

Ένα τέτοιο απλό λυχνάρι, που θα μπορούσε να υπάρχει σε κάθε σπίτι του 5ου αι. π.Χ., βρέθηκε στην Ακρόπολη μαζί με πολλά παρόμοια. Είναι κατασκευασμένο στον τροχό, έχει κοντό μυκτήρα, μεγάλη οπή πλήρωσης, οριζόντια λαβή ενώ ολόκληρη η επιφάνειά του καλύπτεται με μαύρη στιλπνή βαφή. Τα ίχνη καύσης στο μυκτήρα δείχνουν ότι το λυχνάρι άναψε για λίγο στον ιερό χώρο πριν αφηθεί εκεί για πάντα. Τα πήλινα λυχνάρια, με τη μορφή που τα ξέρουμε, εμφανίζονται γύρω στο δεύτερο τέταρτο του 7ου αι. π.Χ. Αρχικά ήταν χειροποίητα και άβαφα αλλά από τα μέσα του αιώνα άρχισαν να κατασκευάζονται στον κεραμικό τροχό και το εσωτερικό τους να στεγανοποιείται με στρώσεις βαφής. Από τα μέσα του 6ου αι. π.Χ. η βαφή εφαρμόστηκε και στην εξωτερική επιφάνεια ενώ η χρήση του τροχού γενικεύτηκε και συνεχίστηκε για πολλούς ακόμη αιώνες.

Εικ. 9:

Πήλινο λυχνάρι, 480-425 π.Χ.
1ος όροφος, προθήκη 32, αρ. 9

Εικ. 10:

Πολύμυξος λύχνος, 500-460 π.Χ.
1ος όροφος, προθήκη 32, αρ. 12

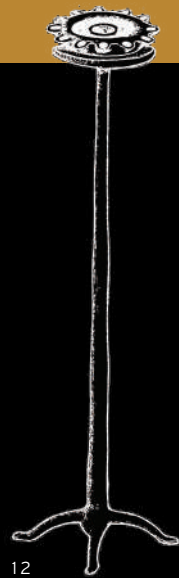
Στα ιερά, τα δημόσια κτήρια αλλά και στα εύπορα αστικά σπίτια όπου οι ανάγκες φωτισμού ήταν αυξημένες χρησιμοποιήθηκαν λυχνάρια που με το λάδι τους τροφοδοτούσαν πολλά φιτίλια συγχρόνως (πολύμυξοι λύχνοι), όπως τα σημερινά πολύφωτα. Ένα τέτοιο είναι και το λυχνάρι με τις πέντε θέσεις για φιτίλια που βρέθηκε στην Ακρόπολη.

Τα λυχνάρια χρησιμοποιήθηκαν κυρίως στο φωτισμό των εσωτερικών χώρων. Τοποθετούνταν σε τραπέζια, ράφια, κόγχες και εσοχές ενώ ορισμένα διέθεταν ένα διάτρητο κεντρικό στέλεχος, που είχε περισσότερες από μια χρήσεις: διευκόλυνε τη μεταφορά του αναμμένου λυχναριού καθώς ο χρήστης μπορούσε να το συγκρατήσει περνώντας το δάχτυλο στη σωληνωτή οπή, επέτρεπε την ανάρτηση του από την οροφή προσφέροντας διάχυτο φωτισμό και τέλος συνέβαλλε στη σταθεροποίηση του λύχνου στο δίσκο ψηλής βάσης (λυχνοστάτη), πρόδρομο των σύγχρονων επιδαπέδιων φωτιστικών. Για τη χρήση των λυχναριών σε εξωτερικούς χώρους τα τοποθετούσαν σε φανάρια (φανοί) κατασκευασμένα από πηλό, ξύλο, μέταλλο ή δέρμα. Τα φανάρια μαζί με τις δάδες υπήρξαν τα κυριότερα μέσα τεχνητού φωτισμού στην ύπαιθρο.

11

Εικ. 11:
Πολύμυξος λύχνος
500-460 π.Χ. 1ος όροφος,
προθήκη 32, αρ. 10

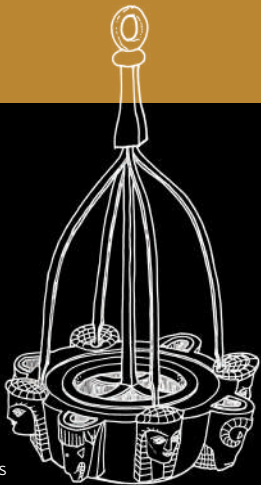

12

Εικ. 12:
Αναπαράσταση λύχνου
πάνω σε λυχνοστάτη

Εικ. 13:
Μαρμάρινος λύχνος
(Ακρ. 190), 1ος όροφος,
Αίθουσα Αρχαϊκών Έργων

14

Εικ. 14:
Αναπλάσταση του
συστήματος ανάρτησης

13

Μερικές φορές τα λυχνάρια, ειδικά τα κατασκευασμένα από πολύτιμα υλικά, ήταν ιδιαίτερα περίτεχνα σκεύη, ακριβά αφιερώματα στα ιερά των θεών. Στην κατηγορία αυτή ανήκει ο πολύφωτος λύχνος του Μουσείου της Ακρόπολης με τα εναλλασσόμενα κεφάλια γυναικών, κριών και αιγών. Το λυχνάρι είχε τέσσερις υποδοχές για φτιλία διαμορφωμένες στην κορυφή των κεφαλιών των ζώων. Ο καμπύλος πυθμένας του, τα κατάλοιπα οξειδωμένου σιδήρου που έχουν λεκιάσει και διαβρώσει το μάρμαρο καθώς και οι μικρές, αβαθείς οπές στο πάνω μέρος των γυναικείων κεφαλιών δείχνουν πως ο λύχνος θα ήταν κρεμασμένος από ψηλά, με τη βοήθεια σιδερένιου συστήματος ανάρτησης.

Το λυχνάρι χρονολογείται γύρω στο 600 π.Χ. Στο τριγωνικό πρόσωπο των γυναικείων μορφών, στο επίπεδο κρανίο και στα κυματιστά μαλλιά που μοιάζουν με περούκα (*οροφωτή φενάκη*), αναγνωρίζονται τα ανατολίτικα χαρακτηριστικά της λεγόμενης «δαιδαλικής» τεχνοτροπίας, η οποία άνθισε στον ελλαδικό χώρο από το δεύτερο μισό του 7ου αι. π.Χ. Η ονομασία οφείλεται στον μυθικό Δαίδαλο που σύμφωνα με την αρχαία παράδοση υπήρξε σπουδαίος αρχιτέκτονας και γλύπτης, θεμελιωτής της μνημειακής γλυπτικής.

ΙΕΡΟΝ ΤΗΣ ΘΕΑΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η πρώτη αναφορά σε λύχνο γίνεται στον Όμηρο (*Οδύσσεια* τ. 33-4) όπου η θεά Αθηνά βαδίζει κρατώντας ένα «χρυσό λυχνάρι που σκόρπιζε υπέροχο φως». Χρυσός ήταν και ο πιο φημισμένος λύχνος της αρχαιότητας, έργο του γλύπτη Καλλιμάχου. Ήταν η *άσβεστος λυχνία* που έκαιγε συνεχώς μπροστά στο ξύλινο λατρευτικό άγαλμα (*ξόανο*) της Αθηνάς Πολιάδος στο ναό της στην Ακρόπολη (Ερέχθειο). Ο λύχνος τροφοδοτούνταν με λάδι μία μόνο φορά το χρόνο, είχε φιλίλι από ίνες *Καρπάσιου λίνου* (είδος αμιάντου από την Κύπρο) που δεν καιγόταν ποτέ και ο καπνός του έφευγε ψηλά μέσα από τον κορμό ενός χάλκινου φοίνικα που είχε πλάσει ο Καλλιμάχος.

Το χρυσό λυχνάρι δεν σώθηκε. Ωστόσο στο Ερέχθειο βρέθηκε ένας άλλος περίτεχνος λύχνος από χαλκό. Έχει τη μορφή πολεμικού πλοίου και χαραγμένη πάνω του την επιγραφή *ιερόν της Αθηνάς*, που δηλώνει ότι είναι ιερό αντικείμενο στην κατοχή της θεάς Αθηνάς. Πρόκειται για το ομοίωμα μιας τριήρους, του ταχύτατου πλοίου που κατατρόπωσε τους Πέρσες στη ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π.Χ. και εγγυήθηκε για δύο σχεδόν αιώνες την αθηναϊκή θαλασσοκρατία. Ήταν όμως και το πλοίο στο κατάρτι του οποίου οι Αθηναίοι μετέφεραν κάθε τέσσερα χρόνια το νέο ρούχο (*πέπλο*) για να ντύσουν το *ξόανο* της Αθηνάς Πολιάδας στο Ερέχθειο, κατά τη γιορτή των Μεγάλων Παναθηναίων, τη σημαντικότερη γιορτή της πόλης.

Εικ. 15:
Λύχνος Ερεχθείου
(ΕΑΜ Χ 7038)
1ος όροφος, προθήκη 42

Στο χάλκινο λυχνάρι του Ερεχθείου η υποδοχή για το φυτόλι διαμορφώνεται στην πλήρη, πάνω από το έμβολο. Στην πρύμνη του πλοίου βρίσκεται δεμένο το διπλό πηδάλιο ενώ στο εσωτερικό του λύχνου διακρίνονται τα ίχνη της ιστοπέδης για τη στερέωση του ιστού. Τέλος, οι εγχάρακτοι κύκλοι στα τοιχώματα υποδηλώνουν τις υποδοχές για τα κουπιά. Από τον τύπο των γραμμάτων της επιγραφής συμπεραίνεται ότι αφιερώθηκε στο Ερέχθειο στο τέλος του 5ου αι. π.Χ., ίσως αμέσως μετά την ολοκλήρωση της ανέγερσής του ναού (406/5 π.Χ.).

Από τον 3ο αι. π.Χ. στην κατασκευή των πήλινων λύχνων άρχισαν να χρησιμοποιούνται μήτρες (καλούπια) που εξασφάλιζαν τυποποιημένη αλλά μαζική παραγωγή. Οι περισσότεροι ήταν απλοί, ορισμένοι όμως είχαν τη μορφή αγαματίων που παρίσταναν θεούς, ανθρώπους, ζώα και διάφορα αντικείμενα. Είναι οι λεγόμενοι «πλαστικοί» λύχνοι (από το ρήμα πλάθω). Ένας τέτοιος βρέθηκε στην ανασκαφή του οικισμού της νότιας πλαγιάς της Ακρόπολης. Απεικονίζει τον Τελεσφόρο, έναν μικρό *δαίμονα* του κύκλου του Ασκληπιού, που θεωρούνταν συνοδός και μεσολαβητής του θεού-θεραπευτή. Το όνομα Τελεσφόρος (από το τέλος + φέρω) απηχεί τις ιδιότητές του. Είναι ο αποτελεσματικός, αυτός που τελεσφορεί, που οδηγεί σε αίσιο τέλος. Οι άνθρωποι τον θεωρούσαν προστάτη των ασθενών που βρίσκονταν στο στάδιο της ανάρρωσης και τον απεικόνιζαν ως παιδί ντυμένο με μακρύ πανωφόρι με κουκούλα, την οποία άλλοτε φορούσε και άλλοτε είχε ριγμένη στη πλάτη (*genius cucullatus*). Φαίνεται πως ο συνδυασμός της μορφής του μικρού θεραπευτή με τη ζωογόνο δύναμη της φωτιάς έκανε τους αρχαίους να πιστεύουν ότι η κατοχή παρόμοιων λυχνariών θα μπορούσε να συμβάλει στην ταχύτερη ανάρρωση των ασθενών.

17

Εικ. 16:

Λύχνος σε μορφή Τελεσφόρου
3ος αι. μ. Χ.
Ισόγειο, προθήκη 2, αρ. 121

Εικ. 17:

Λύχνος με ερωτική σκηνή
Α΄ μισό 3ου αι. μ.Χ.
Ισόγειο, προθήκη 2, αρ. 47

Από τον 1ο αι. μ.Χ. το πάνω μέρος των λύχνων κοσμούσαν ανάγλυφες παραστάσεις με θέματα παρμένα από τη λατρεία, τη μυθολογία, τη δημόσια και ιδιωτική ζωή, το φυτικό και ζωικό βασίλειο. Ορισμένες σκηνές ήταν ιδιαίτερα τολμηρές όπως αυτή που αποτυπώνεται στο πήλινο λυχνάρι του Μουσείου της Ακρόπολης, το οποίο βρέθηκε σε ανασκαφή της νότιας πλαγιάς του βράχου. Στο λυχνάρι εικονίζεται η ερωτική συνεύρεση ζευγαριού σε κρεβάτι με ουρανό. Η πολυτέλεια

του κρεβατιού δείχνει ίσως ότι η σκηνή διαδραματίζεται στο σπίτι μιας ευκατάστατης εταίρας, αν και το ίδιο το λυχνάρι θα μπορούσε να φωτίζει και το μικρό δωμάτιο κάποιου φτηνού πορνείου. Οι σχέσεις των Αθηναίων με εταίρες, παλλακίδες και πόρνες ήταν απόλυτα αποδεκτές από την αθηναϊκή κοινωνία όπου: *τὰς μὲν γὰρ ἑταίρας ἡδονῆς ἔνεκ' ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος, τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν*, δηλαδή τις εταίρες τις έχουμε για την ευχαρίστησή μας, τις παλλακίδες για τις καθημερινές μας ανάγκες και τις συζύγους για να μας γεννούν νόμιμα παιδιά και για να έχουμε έναν πιστό φύλακα στο σπίτι (Δημοσθένης, *Κατὰ Νέαιρας*, 122).

B. δάδες (πυρσοί)

Οι δάδες ή αλλιώς πυρσοί ήταν από τα αρχαιότερα μέσα φωτισμού και τα πιο συνηθισμένα σε εξωτερικούς χώρους. Κατασκευάζονταν από ένα, δύο ή περισσότερα κομμάτια ξύλου που στην περίπτωση αυτή σχημάτιζαν δεμάτι, το μέσον και οι άκρες του οποίου δένονταν με σχοινιά από πάπυρο ή σχοίνο. Το πιο κατάλληλο ξύλο για την κατασκευή τους ήταν το ρητινώδες πεύκο, αν και δεν έλειπαν οι δάδες από ξύλο δρυός, αμπέλου, καλαμιών κ.ά. Εάν το ξύλο δεν περιείχε από τη φύση του ρητίνη τότε το πάνω μέρος της δάδας συνήθως καλυπτόταν με ύφασμα (στουπί) και εμβαπτιζόταν σε πίσσα, η οποία παραγόταν από τη ρητίνη κωνοφόρων δένδρων.

Οι δάδες φώτιζαν τις καθημερινές δραστηριότητες του αρχαίου ανθρώπου, τις θρησκευτικές γιορτές και τις νυχτερινές τελετουργίες. Στο Μουσείο της Ακρόπολης τις βλέπουμε στις γαμήλιες σκηνές που κοσμούν τις *λουτροφόρους*, τα πολυτελή νυφικά αγγεία που βρέθηκαν στο ιερό της *Νύμφης του Γάμου*. Στην αρχαία Αθήνα οι γαμήλιες τελετές διαρκούσαν τρεις ημέρες: ξεκινούσαν την παραμονή του γάμου (*προαύλια*) και ολοκληρώνονταν την επομένη του (*επαύλια*). Την παραμονή νεαρά κορίτσια έφερναν με τις λουτροφόρους το νερό για το γαμήλιο λουτρό από την κρήνη Καλλιρόη, κοντά στον Ιλισό (*λουτροφορία*). Η μεταφορά του νερού γινόταν μετά τη δύση του ήλιου και έτσι πολλά κορίτσια κρατούσαν αναμμένες δάδες.

Εικ. 18:

Πομπή λουτροφορίας
470-450 π.Χ.
Ισόγειο, προθήκη 5, αρ. 10

Εικ. 19:

Νύφη στη γαμήλια πομπή
435-420 π.Χ.
Ισόγειο, προθήκη 5, αρ. 22

19

Ο γάμος γινόταν την άλλη μέρα στο σπίτι της νύφης. Όταν βράδιαζε ο γαμπρός την οδηγούσε στο πατρικό του, όπου θα περνούσε πλέον την υπόλοιπη ζωή της. Μια εύθυμη πομπή από συγγενείς και φίλους συνόδευε τους νεόνυμφους με μουσική και τραγούδια ενώ οι αναμμένες δάδες φώτιζαν το δρόμο τους.

Επιλεγμένη βιβλιογραφία

- Bailey D., *A Catalogue of the Lamps in the British Museum*, Oxford, 1975.
- Beazley J. D., A Marble Lamp, *Journal of Hellenic Studies* 60-61 (1940-1).
- Burkert W., *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, Αθήνα, 1993.
- Delatte A. L., Sphère magique du Musée d' Athènes, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 37, 1913.
- Flacelière R., *Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Αρχαίων Ελλήνων*, Αθήνα 1993.
- Grandjouan C., *Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Period, The Athenian Agora* VI, Princeton, 1961.
- Hurwit G. M., *The Athenian Acropolis. History, Mythology and Archaeology from Neolithic Era to the Present*, Cambridge, 1999.
- Howland R. H., *Greek Lamps and their Survivals, The Athenian Agora* IV, Princeton, 1958.
- Fondazione Lungarotti, Museo dell'Olivo e dell'Olio, www.lungarotti.it/fondazione/moo/moo_sede.php
- Mossé C., *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, 2002.
- Neils J. (επιμ.), *The Parthenon from Antiquity to the Present*, Cambridge, 2005.
- Perlzweig J., *Lamps of the Roman Period, The Athenian Agora* VII, Princeton, 1961.
- Reeder E., *Pandora: Women in Classical Greece*, Princeton, 1995.
- Zintzen C., *Μυστικισμός και Μαγεία στη Νεοπλατωνική φιλοσοφία*, Αθήνα, 2000.
- Βοκοτοπούλου Ι., *Αργυρά και χάλκινα έργα στην αρχαιότητα*, (Ελληνική Τέχνη), Αθήνα, 1997.
- Καλτσάς Ν. (επιμ.), *Αθήνα – Σπάρτη*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα, 2007.
- Κακριδής Ι., *Ελληνική Μυθολογία, οι θεοί*, Αθήνα, 1986.
- Μπρούσκαρη Μ., *Μουσείον Ακροπόλεως, Περιγραφικός Κατάλογος*, Αθήνα, 1974.
- Μότσιανος Κ., Μπίντση Ε. (επιμ.), *Μια Ιστορία από φως, στο φως*, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη, 2011.

Κείμενα - επιμέλεια: Σταματία Ελευθεράτου

Σχέδια: Μανώλης Κορρές (εικ. 5)

Αλέξανδρος Νίκας (εικ. 1, 8, 12, 14)

Φωτογραφίες: Νίκος Κοσίντας (εικ. 18, 19)

Σωκράτης Μαυρομάτης (εικ. 2, 3, 4, 6, 7, 13, 15)

Βαγγέλης Τσιάμης (εικ. 9, 10, 11, 16, 17)

Μακέτα: Σύμφωνα με Κ. Schwerzek

Εκτύπωση: Argo printing house

Σχεδιασμός εντύπου: Βελισσάριος Βουτσάς, Ελπίδα Μπούμπαλου

ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Έκδοση Μουσείου Ακρόπολης
Διον. Αρεοπαγίτου 15, Αθήνα 11742, Τ: +302109000901
www.theacropolismuseum.gr

ISBN: 978 - 618 - 80078 - 1 - 9